

ที่มา: หนังสือเอกสารวิชาการลำดับที่ 28 กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

04

ตำนานอูรังคราตุ: วิธีคิดว่าด้วยศาสนาและความเชื่อ*

Urangadhatu: Ways to Think About Religion and Beliefs

ชาญยุทธ สอนจันทร์**

ดร.ราชันย์ นิลวรรณภา***

Chanyuth Sonjan

Dr. Rachan Nillawannapha

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง สัมพันธบทและวิธีคิดในตำนานอูรังคราตุ ของ การศึกษาในระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

** นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Ph.D. candidate in Thai Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และอาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

Assistant Professor, Thai and Eastern Language Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University. Advisor and Ph.D. Lecturer in Thai Program

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิถีคิดว่าด้วยศาสนาและความเชื่อที่ปรากฏในตำนานอรัญคธาตุ ข้อมูลที่นำมาศึกษาเป็นเอกสารตำนานอรัญคธาตุที่มีการปริวรรตเรียบเรียงเอาไว้แล้ว โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับวิถีคิดมาเป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ตีความ ผลการศึกษาพบว่า วิถีคิดเป็นการอธิบายในเรื่องราวสิ่งต่างๆ ที่บรรพชนต้องการสื่ออะไรบางอย่างสู่อนุชนคนรุ่นหลัง และด้วยตำนานอรัญคธาตุเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มีกระบวนการหรือชุดความคิดที่สื่อสารให้เห็นถึงความคิดความเชื่อทางศาสนาของผู้คนในอดีตผ่านเรื่องราวทางวรรณกรรม ซึ่งประกอบด้วย ตัวละคร พื้นที่ และพฤติกรรม ซึ่งช่วยทำให้มองเห็นถึงระบบความเชื่อทางศาสนาที่เป็นการผสมปนเปกันระหว่างพุทธและผีได้อย่างน่าสนใจ

คำสำคัญ: ตำนานอรัญคธาตุ, วิถีคิด, ศาสนาและความเชื่อ

A b s t r a c t

This research article aims to study the ways of thinking about the religion and beliefs that appeared in Urangadhatu. The information used in this study is drawn from the legendary Urangadhatu's documentation. This has been applied by using the conceptual framework for the purposes of analyzing and interpreting the documentation. The results revealed that The way of thinking is explained in various things. What the ancestors wanted to convey to the youth of future generations and the Urangadhatu contains cultural information that is a paradigm or set of ideas that communicate the thoughts and beliefs of people in the past through literary stories which consists of characters, places, and behaviors. These help the reader to see the religious belief system that is a mixture of Buddhism and ghosts.

Keywords: Urangadhatu, Ways of thinking, Religion and beliefs

บทนำ

คำว่า “อรัญคธาตุ” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี แปลตามรากศัพท์ว่า “พระธาตุส่วนหน้าอก” หมายถึง พระธาตุส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้า หากถอดความจากรากศัพท์ดังกล่าว ตำนานอรัญคธาตุจึงหมายถึงตำนานที่ว่าด้วยการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในส่วนที่เป็นพระอัฐิธาตุส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้า ซึ่งในตำนานได้กล่าวถึงการนำเอาพระอัฐิธาตุมาประดิษฐานไว้ ณ ภูกำพร้าว หรือพระธาตุพนม จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน

เนื้อหาโดยสังเขปของตำนานอรัญคธาตุประกอบด้วย 4 ส่วน คือ 1) ก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน คือได้กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าผ่านพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนลุ่มน้ำโขง แล้วทรงทำพุทธพยากรณ์เกี่ยวกับพื้นที่อันจะเป็นสถานที่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอนาคต 2) หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานได้ 8 ปี เป็นเหตุการณ์ที่พระมหากัสสปะและพระอรหันต์ 500 รูป นำเอาอรัญคธาตุ (พระธาตุส่วนหน้าอก) มาประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้าว (พระธาตุพนม) ตลอดถึงเหตุการณ์การสร้างพระธาตุอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธาตุพนม 3) ช่วงเวลาเดียวกันกับพระเจ้าอโศก ที่มีการกล่าวถึงกษัตริย์ทั้ง 5 คือ พระยาสุวรรณภิงคาร เจ้าเมืองหนองหานหลวง พระยาคำแดง เจ้าเมืองหนองหานน้อย พระยาอินทปัฐ เจ้าเมืองอินทปัฐ พระยาจุลินีพรหมทัต เจ้าเมืองจุลินีพรหมทัต และพระยานันทเสน เจ้าเมืองศรีโคตรบูร 4) ช่วงสมัยราชอาณาจักรลาวล้านช้าง กล่าวถึง

สมัยพระโพธิสารราชได้มาบูรณะเจดีย์ บรรจุพระอรังครธาตุ กำหนดเขต
กัลปนาและสละคนไว้บำรุงรักษาพระธาตุ พระเจ้าไชยเชษฐาของพระโพธิ
สารราชได้มีโอกาสดำเนินงานเรื่องนี้ จึงได้บูรณะพระธาตุเจดีย์ต่างๆ ซึ่ง
พระอรหันต์ทั้ง 5 นำพระธาตุมาบรรจุไว้ในสมัยของบุรีจันอ้วยถ้อย (พิเศษ
เจียจันทรพงษ์ 2521: 6-12)

ตำนานอรังครธาตุ เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่มีเรื่องราวในเชิง
ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบ้านเมืองของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำโขง
สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อที่สำคัญเรื่องหนึ่ง
เป็นวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในแถบลุ่มน้ำโขง ผู้เขียนตั้ง
ข้อสังเกตว่า เป้าหมายของการแต่งตำนานเรื่องนี้เป็นกรจารจรโลงพระพุท
ศาสนาที่มีการกล่าวถึงการเผยแพร่พระพุทศาสนาเข้าสู่ท้องถิ่น โดยอ้างถึง
ตำนานที่มีเหตุการณ์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เล่าเหตุการณ์
ที่พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดสัตว์ มีการประทานพระอรังครธาตุ การประทับ
รอยพระพุทบาทในพื้นที่ท้องถิ่น และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในท้องถิ่นกับ
ความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์แบบดั้งเดิม (ผี แถน พญานาค) โครงสร้างของ
เนื้อหาได้แบ่งออกเป็น 2 เหตุการณ์คือ เหตุการณ์ที่เป็นสมัยพุทธกาล ได้พูดถึง
พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังพื้นที่แถบนี้ และทรงมีพุทพยากรณ์เกี่ยวกับ
เหตุการณ์ต่างๆ ของบ้านเมือง ความเจริญ ความเสื่อมของบ้านเมือง ตลอด
ถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธเจ้า และเหตุการณ์

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน เป็นเหตุการณ์ที่มีการนำเอาพระธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้บริเวณแห่งนี้ โดยมีพระมหากัสสปะ เป็นผู้นำเอาพระอรังคะธาตุมาประดิษฐานไว้ที่ภูกัปปารั หรือพระธาตุพนมในปัจจุบัน และกล่าวถึงกษัตริย์ผู้ที่จะมาสร้างเจดีย์สำหรับบรรจุพระธาตุ สืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาให้อยู่ครบตลอด 5,000 ปี

ลักษณะเนื้อเรื่องในตำนานอรังคะธาตุ มีลักษณะคล้ายคลึงกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก ที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาทางอากาศ แล้วทรงประทับรอยพระพุทธบาท ทรงทำนายเหตุการณ์บ้านเมือง และมีการประเทสังสรรค์กับชนพื้นบ้าน และอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่ผู้คนแถบนี้ได้เชื่อถือกันมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามายังดินแดนแถบนี้ ดังที่เถียรชาย อักษรดิษฐ์ (2552: 27-28) ได้แสดงทัศนะว่า ผู้ที่แต่งตำนานอรังคะธาตุจะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ทางด้านวรรณกรรมพุทธศาสนา ทั้งตำนานพระธาตุ รอยพระพุทธบาท และตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่เข้ามาเผยแพร่อยูในอาณาจักรล้านช้างแล้วก่อนหน้านั้น ได้นำมาเป็นเค้าโครงหลักของเรื่องราว มาผูกเป็นตำนานพระธาตุและรอยพระพุทธบาทในท้องถิ่น จากนั้นจึงใช้ชื่อผลงานที่เรียบเรียงขึ้นมาใหม่นั้นว่า “ตำนานอรังคะธาตุ” หรือ “อรังคะนิทาน” ดังนั้นตำนานเกี่ยวกับพระธาตุ หรือรอยพระพุทธบาทนี้ จะมีโครงสร้างคล้ายๆ กัน คือ เป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยเรื่องราวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า แล้วได้ประทับรอยพระพุทธบาทยังบริเวณพื้นที่ต่างๆ และมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ในเวลาต่อมา เรื่องราวของตำนานมีลักษณะความเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่น หรือเรื่องราวที่แต่งขึ้นมาจากคติเก่าแก่ มีเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น เช่น ผี แถน พญานาค เป็นต้น กับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคติความเชื่อที่เข้ามาภายหลัง การผสมผสานระหว่างความเชื่อดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิด ภูมิปัญญา คติความเชื่อที่ผู้คนในอดีตต้องการจะสื่อสารเรื่องราวอะไรบางอย่างให้กับอนุชนรุ่นหลังได้รับรู้อย่างมีนัยสำคัญ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิถีคิดเกี่ยวกับระบบความเชื่อ

และศาสนาที่ปรากฏในตำนานอูรังคธาตุ โดยจะศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำนานอูรังคธาตุ ฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. 2483 และตำนานอูรังคธาตุ ฉบับ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ. 2561 ที่มีการปริวรรตเรียบเรียงเอาไว้แล้ว นำเอากรอบแนวคิดเกี่ยวกับวิธี คิดมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ตีความ จำแนกให้เห็นถึงชุดความคิด ที่ปรากฏอยู่ในตำนานอูรังคธาตุ

กรอบแนวคิดเกี่ยวกับวิธีคิด

การศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้นำแนวคิดเกี่ยวกับวิธีคิดมาเป็นกรอบ ในการศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งแนวคิดที่ว่าด้วยวิธีคิดนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548: 102-105) ได้ให้ความหมายและความสำคัญของวิธีคิดในการศึกษา ชีวิตวัฒนธรรมไว้ว่า หากพิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิต วัฒนธรรมแล้ว น่าจะถือได้ว่าวัฒนธรรมเป็นวิธีคิด (ways of thinking) ของ ผู้คนในสังคมนั้นเอง ตามนัยดังกล่าว “วิธีคิด” จึงหมายถึงองค์รวมของหลัก การหรือระบบเหตุผลที่ใช้อธิบายคุณค่าและให้ความหมายต่ออุดมการณ์ ของการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งผู้คนในสังคมนั้นได้สร้างสรรค์ และสะสมขึ้นในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็น มนุษย์และการปรับตัวเข้ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และธรรมชาติ ภายใต้ง่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน ตามนัยนี้วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือน พลังที่รองรับศิลปะและวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ซึ่งมีความหลากหลายและ ซับซ้อนแตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็มีพลังเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงได้โดยการผลิตใหม่ของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมเพื่อปรับตัว เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขและบริบทของสภาวะแวดล้อม

ขณะเดียวกัน ปฐม หงษ์สุวรรณ (2555) ได้อธิบายให้เห็นถึงวิธีคิด ผ่านตำนานพระธาตุไว้ว่า มนุษย์ในอดีตล้วนมีวิถีชีวิตผูกพันเชื่อมโยงอยู่กับ ธรรมชาติแวดล้อม บางครั้งมนุษย์ไม่สามารถที่จะอธิบายสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นบน โลก ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องสภาพแวดล้อม หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ อาทิ

ปัญหาที่ว่ามนุษย์เกิดมาได้อย่างไร หรือมีต้นกำเนิดมาจากที่ใด หรือต้นไม้พืชพันธุ์ แม่น้ำ ทะเล ภูเขา เกิดขึ้นได้อย่างไร แล้วทำไมจึงมีลักษณะหรือสภาพเช่นนั้น เรื่องราวดังกล่าวล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดความน่าหวงกลัวแก่มนุษย์ สถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้ต้องมีการอธิบายถึงสิ่งที่เกิดขึ้น อันเป็นการสร้างคำตอบสำหรับคำถามที่มีอยู่ในใจของมนุษย์เกี่ยวกับเรื่องราวเหล่านั้น ตำนานปรัมปรา หรือ “Myth” เป็นคำตอบอย่างหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายเรื่องราวเหล่านั้น และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในทุกสังคมทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็โลกตะวันออกหรือตะวันตกล้วนมีตำนานเล่าขาน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับตัวเองและสภาพแวดล้อม ตำนานปรัมปราถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเนื่องจากตำนานปรัมปรา มีลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญงอกงาม ความมีระบบระเบียบทางสังคม นอกจากนั้นตำนานปรัมปรายังเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งได้ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการอธิบายเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และสังคม ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดด้วยวิธีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร หรือการบอกเล่าด้วยปากในลักษณะจารีตมุขปาฐะ

นอกจากนั้นแนวคิดด้วย “คู่ตรงข้าม” (binary opposition) ก็เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่จะช่วยให้มองเห็นถึงวิธีคิดที่แฝงเร้นอยู่ในเรื่องราวประเภทตำนานด้วยเช่นกัน โดยที่ เลวี-สเตราส์ ให้ความเห็นว่า เรื่องราวในตำนานเป็น “ภาษาที่เป็นรหัส” ที่เราจะต้องพยายามทำความเข้าใจกับ “วิธีคิดแบบตำนานปรัมปรา” ในการถอดรหัสนี้และการที่จะทำความเข้าใจวิธีคิดในตำนานต่างๆ จะต้องอาศัยกรอบคิดแบบคู่ตรงข้าม (binary opposition) เลวี-สเตราส์ ตั้งข้อสังเกตว่าตำนานปรัมปราทั่วโลกมีเนื้อหาคล้ายกัน คือ เกี่ยวกับธรรมชาติ-อำนาจเหนือธรรมชาติ มักมีวิธีผูกเรื่องและเลือกตัวละครที่มีลักษณะเป็น “คู่ตรงข้ามกัน” ตำนานปรัมปราในสังคมต่างๆ จึงสะท้อน “วิธีคิด” ของมนุษย์ที่เป็นสากล แม้ว่าเนื้อหาในตำนานอาจฟังดูไม่มีเหตุผลและเป็นไปไม่ได้ในหลักวิทยา

ศาสตร์ แต่ “วิถีคิด” ในตำนานปรัมปราเป็น “ตรรกะ” อีกแบบหนึ่งที่ เลวี-สเตราส์ เรียกว่าเป็น primitive logic หรือ primitive thinking ซึ่งเป็นวิธีการคิดแบบ mythical thought และมีวิธีการสื่อสารแบบ mythical language เลวี-สเตราส์เชื่อว่า ชนดั้งเดิมหรือบรรพชนของเรา พยายามสื่อสาร “ความในใจ” ผ่านตำนานปรัมปรามายังชนรุ่นหลัง ซึ่งถ้า เรานำเอาตำนานปรัมปราเรื่องต่างๆ ในแต่ละวัฒนธรรมมาประมวลดูทั้งหมด จะพบว่า “ความในใจ” ซึ่งมีลักษณะเป็น “ข้อขัดแย้งในใจ” ที่มีลักษณะ “ตรงข้ามกัน” บางประการของบรรพชนที่ต้องการให้ชนรุ่นหลังได้ทราบนั้น เป็นเรื่องอะไร วิถีวิเคราะห์ “ข้อขัดแย้งในใจ” ของบรรพชนในกลุ่มชนต่างๆ ก็คือพยายาม “ถอดรหัสภาษาของตำนาน” ผ่าน “ความคิดแบบคู่ตรงข้าม” ที่แฝงอยู่ในลักษณะตัวละครหรือพฤติกรรมของตัวละครในตำนานปรัมปรา ในสังคมนั้นๆ (ศิริพร ฦ กลาง 2552: 281-284)

จากแนวคิดข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่า “วิถีคิด” คือ การอธิบายในเรื่องราว สิ่งต่างๆ ที่บรรพชนต้องการสื่อสารอะไรบางอย่างที่ปรากฏอยู่ในตำนานนั้น และด้วยตำนานอุรังคธาตุเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อทางศาสนา ดังนั้น ถ้าหากนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทาง ในการศึกษาเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในตำนานอุรังคธาตุแล้ว น่าจะทำให้เห็น วิถีคิดที่สื่อสารออกมาให้เห็นถึงระบบความเชื่อทางศาสนาซึ่งประกอบด้วย ระบบความคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม และระบบความคิดแบบความเชื่อทาง พุทธศาสนา ซึ่งระบบความคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมนั้น เป็นความเชื่อที่ เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่มี มาก่อนพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามา อันได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับผี วิญญาณ หรืออำนาจสิ่งเร้นลับทั้งหลาย กล่าวคือ ก่อนที่จะมีการนับถือพุทธศาสนานั้น สังคมไทยได้มีความเชื่อแบบดั้งเดิม คือการนับถือผี หรืออำนาจเร้นลับเหนือ ธรรมชาติ ขณะเดียวกันความเชื่อแบบพุทธศาสนาซึ่งเป็นความเชื่อแบบ อเทวนิยม (atheism) คือไม่เน้นความสำคัญของพระเจ้าและเทพเจ้า ไม่มี หลักคำสอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ควบคุมโลก หรือพระเจ้าเป็นเป้าหมาย

สูงสุดของชีวิต สรรพสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมเช่นเดียวกัน (ภัทรพร สิริกาญจน และ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ 2540: 25) จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ดูเหมือนว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่มีเรื่องเทพเจ้า หรือภูติเสเทเทพ พระเจ้าโดยสิ้นเชิง แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากเนื้อหาที่ปรากฏในตำนานอูรังคธาตุแล้ว พบว่าเนื้อหาส่วนใหญ่เต็มไปด้วยเรื่องเทพเจ้า เทวดา ภูตผี หรือสิ่งเร้นลับต่างๆ ที่เข้ามาปะปนอยู่กับความเชื่อทางพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนั้น ปฐม หงษ์สุวรรณ (2548: 195) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือพุทธศาสนาที่มีได้เน้นสัจธรรมสูงสุดตามหลักธรรมคำสอนที่สำคัญทางพุทธศาสนา แต่เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านซึ่งมีอยู่ก่อน ทั้งคติเรื่องผีสงฆ์วิญญาณ อำนาจเหนือธรรมชาติและไสยศาสตร์ต่างๆ อันสะท้อนให้เห็นถึงชุดความคิดทางพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อแบบดั้งเดิม อันเป็นระบบความเชื่อที่ผูกติดอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

ในการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงวิถีคิดที่ว่าด้วยศาสนาและความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในตำนานอูรังคธาตุนั้น ผู้เขียนจะวิเคราะห์จากเนื้อหาของตำนานอูรังคธาตุ อันสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างความคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม และความคิดแบบพุทธศาสนา โดยแบ่งประเด็นเนื้อหาในการนำเสนอเป็น 3 ชุดความคิดหลัก ได้แก่

1. ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร
2. ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่
3. ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม

1. ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร

ตัวละครในที่นี่ หมายถึง ตัวละครที่ปรากฏอยู่ในตำนานอูรังคธาตุ ซึ่งถูกนำมากล่าวถึงอย่างซ้ำๆ ในเนื้อหาของตำนานนั้น ซึ่งเป็นวิถีคิดอย่างหนึ่งที่ผู้คนในอดีตต้องการสื่อสารอะไรบางอย่าง อันสะท้อนให้เห็นถึงศาสนาและ

ความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในตำนาน ซึ่งจากการศึกษาตำนานอูรังคราตุพบว่า ตัวละครที่ปรากฏอยู่อย่างซ้ำๆ ในตำนานอูรังคราตุ นั้น จะมีทั้งตัวละครในระบบความเชื่อแบบดั้งเดิม และตัวละครในระบบความเชื่อแบบพุทธศาสนา

1.1 ตัวละครฝ่ายความเชื่อแบบดั้งเดิม

ตัวละครฝ่ายความเชื่อแบบดั้งเดิม ในตำนานอูรังคราตุจะมีทั้งตัวละครที่เป็นมนุษย์ และตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ ซึ่งตัวละครที่เป็นมนุษย์ที่พบมาก นั้น ได้แก่ ฤๅษี และชนพื้นเมือง ส่วนตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ที่พบมาก ได้แก่ ผี หรือผีเสื้อน้ำ นาค และสัตว์

ฤๅษี นั้นเป็นตัวละครมนุษย์ที่อยู่ในชุดความคิดของความเชื่อแบบดั้งเดิม ราชบัณฑิตยสถาน (2556: 716) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับฤๅษีไว้ว่า ฤๅษี หมายถึงนักบวชหรือดาบสพวกหนึ่ง มีมาก่อนพุทธศาสนา ฤๅษีเป็นผู้สละบ้านเรือนออกไปบำเพ็ญพรตแสวงหาความสงบวิเวก สอดคล้องกับ ปฐมสังคีต (2548: 170) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ฤๅษีเป็นตัวแทนของกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมก่อนการนับถือพุทธศาสนา ฤๅษีในตำนานและนิทานพื้นบ้านของชนชาติไทหลายเรื่องเป็นผู้มีฤทธิ์เหนือธรรมชาติ สามารถบันดาลสิ่งต่างๆ หรือช่วยเหลือให้ผู้คนได้รับความสุขสมหวัง ฤๅษีเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในป่าหรือปลีกวิเวกเพื่อบำเพ็ญตบะ โดยถือเอาความสันโดษเป็นหลัก ส่วนฤๅษีที่ปรากฏในตำนานอูรังคราตุ นั้น เรียกว่า “รัสสี” ได้ปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย เช่น อมรรัสสี โยธิรัสสี สมิตตธรรมวงศารัสสี ทุกคเตรัสสี สุริยวงสาจักรรัสสี ไชยจักรรัสสี สาลโพธิรัสสี เป็นต้น บทบาทของฤๅษีส่วนใหญ่มักจะช่วยเหลือเกื้อกูล หรือให้การสนับสนุนตัวละครพุทธศาสนา เช่น ช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ให้รอดพ้นจากยักษ์ ช่วยให้กษัตริย์ได้ปกครองบ้านเมือง ช่วยในการกำหนดพื้นที่อันเป็นที่ตั้งพุทธศาสนา และในตอนท้ายฤๅษีจะเข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์ในบวรพุทธศาสนา

ชนพื้นเมือง เป็นตัวละครมนุษย์ในชุดความคิดของความเชื่อดั้งเดิม ชนพื้นเมืองนี้เป็นกลุ่มชนที่ได้ตั้งถิ่นฐานมาก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามา ลักษณะของชนพื้นเมืองนั้น ปฐมสังคีต (2548: 170) ได้อธิบาย

ไว้ว่า ความหมายที่สื่อจากตัวละครชนพื้นเมืองมีลักษณะหลายประการ คือ “ชนพื้นเมืองเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ดินแดนนี้มาก่อน” “ชนพื้นเมืองไม่ได้นับถือพุทธศาสนามาก่อน” “ชนพื้นเมืองมีต้นกำเนิดมาจากสัตว์” “ชนพื้นเมืองเป็นตัวแทนความล้าหลัง” “ชนพื้นเมืองเป็นคนธรรมดา” “ชนพื้นเมืองมีความรู้ทางเวทมนตร์และไสยศาสตร์” “ชนพื้นเมืองเป็นตัวแทนของสังคมล่าสัตว์และสังคมเกษตรกรรม” ชนพื้นเมืองที่ปรากฏในตำนานอูรังคราตุนั้น เป็นชนพื้นเมืองที่มีมาก่อนที่พระพุทธรูปเจ้าจะเสด็จเข้ามา ดังปรากฏข้อความที่กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าเสด็จเผยแผ่พุทธศาสนาเข้ามายังชุมชนลุ่มน้ำโขง แล้วได้พบปะกับชนพื้นเมือง ดังข้อความตัวอย่างว่า

“พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาภูเก้าพร้าว ในระหว่างทางนั้นได้พบกับชนพื้นเมือง โดยชนพื้นเมืองได้นำเอาอาหารพื้นบ้าน คือ บั้งปลาเปียน ไผ่มาถวายพระพุทธรูป พระพุทธรูปทรงรับไว้ แต่ไม่ทรงสวดย ได้ปล่อยปลาเหล่านั้นเสีย ปลาได้กลับมาชีวิตเป็นปกติ ชาวบ้านเห็นดังนั้นจึงไม่บริโภคปลาชนิดนี้อีกต่อไป”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 75-76)

ผี ในสังคมท้องถิ่นอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีอยู่หลายประเภท เช่น ผีแถน ผีมหาเสกข์ ผีปู่ตา ผีดำหรือผีเรือน ผีตาแฮก และผีอื่นๆ อีกมากมาย ฯลฯ เป็นต้น ผีที่ปรากฏในตำนานอูรังคราตุนั้นที่พบบ่อย ได้แก่ ผีแถน ผีเสื่อน้ำ ผีนาค อันเป็นผีที่ปกครองอยู่พื้นที่ในลุ่มน้ำโขงมาเป็นเวลาช้านาน ก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามา ผีเหล่านี้ได้อาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำ ภูเขา และพื้นที่เร้นลับต่างๆ ดังปรากฏข้อความตัวอย่างเช่น

“พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพร้าว แล้วตรัสกับพระอานนทว่า ภูเก้าพรานี้เป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าพญานาค และผีเสื่อน้ำผีเสื่อน้ำ”

“สมัยพระเจ้าสารโพธิราชกุมารนั้น พระพุทธรูปเจ้าเจริญรุ่งเรืองมาก พระองค์จึงสั่งให้ผู้คนเลิกนับถือผีฟ้า ผีแถน”

นาค เป็นตัวละครที่สำคัญในระบบความคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อเรื่องนาคนี้ปรากฏในตำนานปรัมปราของชนชาติไทยอยู่อย่างหลากหลาย ดังที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2548: 158) ได้กล่าวว่า นาคในความคิดความเชื่อของกลุ่มชนชาติไทส่วนใหญ่มองว่าเป็นเทพเจ้าดั้งเดิม นาคเป็นสัตว์ดั้งเดิมที่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนและมีคำเรียกชื่อนาคแบบดั้งเดิมนั้นคือเงือก นาคมีพลังอำนาจบันดาลความอยู่ดีมีสุขหรือความทุกข์ยากเดือดร้อนให้กับผู้คนได้ และเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์แห่งน้ำและดิน ขณะเดียวกัน ศรีศักร วัลลิโภดม (2533: 11-12) ได้กล่าวว่า ลัทธิการบูชานาคนี้เป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตั้งแต่หนองแส ซึ่งเป็นตอนต้นน้ำในเขตยูนนานลงมาจนถึงเขมร มีลัทธิเคารพบูชานาค เชื่อกันว่านาคเป็นผู้บันดาลให้เกิดแม่น้ำลำคลอง เกิดความสมบูรณ์พูนสุขแก่บ้านเมือง และอาจบันดาลภัยพิบัติให้น้ำท่วมเกิดความล่มจมต่อบ้านเมืองได้ นาคมีความสัมพันธ์กับคนในฐานะเป็นบรรพบุรุษ ตำนานอูรังครธาตุได้กล่าวถึงนาคอยู่อย่างหลากหลาย ซึ่งอาศัยอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น

“ชิวายนาคคู่ควักแผ่นดินด้วยอกเกิดเป็นแม่น้ำชืออูรังคนทีหรือแม่น้ำอู”

“สุกขรนาค หัตถีนาค อาศัยอยู่เวินสัน”

“สุวรรณนาค อาศัยอยู่ที่ภูภูเขาเวียน (ภูพาน)”

“พุทโธปาปนาค อาศัยอยู่บริเวณหนองบัวบาน”

“ปีพพารนาค อาศัยอยู่ที่ภูเขาหลวง” ฯลฯ

สัตว์ ก็เป็นตัวละครแบบความเชื่อดั้งเดิมประเภทหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตด้วยเช่นกัน ซึ่งคำว่าสัตว์ในที่นี้ หมายถึงสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ อันมีความผูกพันอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของความเชื่อแบบดั้งเดิม การปรากฏตัวของสัตว์จึงเป็นสัญลักษณ์

บ่งบอกถึงเหตุการณ์อะไรบางอย่างทั้งในแง่ดีและแง่ร้ายได้ ซึ่งความเชื่อเรื่อง สัตว์นี้ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะมีความเชื่อเรื่องสัตว์สัญลักษณ์ ปรากฏอยู่ในความเชื่อของคนหลายกลุ่มหลายชาติพันธุ์ เช่น ตะกวด เป็น ตัวแทนของอาหะหรือผีบรรพบุรุษของชาวกูยในจังหวัดสุรินทร์ ลิง เป็น ตัวแทนของเทพเจ้าแห่งเจียของคนไทยเชื้อสายจีนในหลายพื้นที่ (จรัสศรี จริภาส 2547: 86-105) กบ เป็นตัวแทนของทูตแห่งน้ำหรือฝนของชาวจ้วง ในเขตกวางสี เต่า เป็นตัวแทนของโชคกลางและสิริมงคลในความเชื่อของชาว จีนฮกเกี้ยน ในตำนานอูรังคธาตุได้กล่าวถึงสัตว์อยู่อย่างหลากหลาย ซึ่งสัตว์ เหล่านี้ได้เป็นสัญลักษณ์ของการบอกเหตุอะไรบางอย่างที่เกิดขึ้นในอดีตและ อนาคต โดยการปรากฏตัว หรือพฤติกรรมการแสดงออกของสัตว์ที่ผิดปกติ นั้น อาจนำผลดีหรือผลร้ายมาสู่สังคมมนุษย์ได้ และเป็นสัญลักษณ์ของการคาด เต่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ ปรากฏข้อความตัวอย่างเช่น

“พระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลกมากับพระอานนท์ ประทับอยู่ ณ บริเวณหนองคันเลือน้ำ ได้ทอดพระเนตรเห็นแลนคำตัวหนึ่ง แลปลิ้นอยู่ที่โพนจิกเวียงจัวได้ปากห้วยกู่คำ พระพุทธเจ้าทรงกระทำ หลีตุการแย้มพระโอษฐ์ พระอานนท์ทูลถาม จึงได้ตรัสบอกเหตุแห่ง การแย้มนั้น”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 49-50)

1.2 ตัวละครฝ่ายความเชื่อแบบพุทธศาสนา

ตัวละครฝ่ายความเชื่อแบบพุทธศาสนา ในตำนานอูรังคธาตุได้กล่าว ถึงตัวละครทางพุทธศาสนาอยู่อย่างหลากหลาย ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ ที่มีกรกล่าวอยู่อย่างซ้ำๆ ในตำนานอูรังคธาตุ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสาวก กษัตริย์ พระอินทร์ และเทวดา

พระพุทธเจ้า หมายถึง ศาสดาของพุทธศาสนา หรือเป็นผู้นำในศาสนา พุทธที่ชาวพุทธทั่วโลกต่างให้ความเคารพนับถือ และเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็น

บุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ ประสูติ ณ ประเทศอินเดีย แต่อย่างไรก็ตาม ในความคิดและความเชื่อในระดับชาวบ้าน พระพุทธเจ้าไม่ปรากฏอยู่เฉพาะในประวัติพุทธศาสนาตามกระแสหลักเท่านั้น หากแต่จะเป็นบุคคลที่มีลักษณะพิเศษไม่แตกต่างไปจากเทพเจ้า ดังที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2554: 247-248) ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าในสายตาหรือความคิดของชาวบ้านนั้น มีลักษณะที่เป็นผู้มีฤทธิ์มีอำนาจและบางทีก็มีบทบาทไม่ต่างไปจากผีฟ้าหรือเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่ชาวบ้านเคยนับถือกันมาก่อน ตัวละครพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในตำนานอรัญคธาตุจะมีลักษณะเป็นพระพุทธเจ้าแบบชาวบ้าน คือเป็นพระพุทธเจ้าที่เปรียบเสมือนเทพเจ้า อีกทั้งการเรียกชื่อพระพุทธเจ้าแบบชาวบ้านจะเรียกว่า “พระเจ้า” อันสะท้อนให้เห็นถึงผู้คนในท้องถิ่นคุ้นชินกับเทพเจ้า พระพุทธเจ้าในสายตาของชาวบ้านจึงเป็นเสมือนเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์สามารถปราบอำนาจสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายได้ ซึ่งในตำนานอรัญคธาตุได้กล่าวถึงชื่อตัวละครพระพุทธเจ้าอยู่อย่างหลากหลาย บางทีเรียกว่า “พระพุทธเจ้า” “พระพุทธองค์” หรือ “พระเจ้า” ตามความเหมาะสม ดังปรากฏตัวอย่างเช่น

“พระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลกมากับพระอานนท์ ประทับอยู่ ณ บริเวณหนองคันเลือน้ำ ได้ทอดพระเนตรเห็นแลนคำตัวหนึ่ง แลปลิ้นอยู่ที่โพนจิกเวียงจัวได้ปากห้วยกุ่มคำ พระพุทธเจ้าทรงกระทำ หลีตุการแย้มพระโอษฐ์ พระอานนท์ทูลถาม จึงได้ตรัสบอกเหตุแห่งการแย้มนั้น”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 49-50)

“พระเจ้า (พระพุทธเจ้า) ทรงปฐวีธาตุประทับนั่งอยู่บนแผ่นหิน ก้อนหนึ่ง เหล่านาคได้กระทำอิทธิฤทธิ์เป็นไฟพิษพ่นใส่ พระเจ้าจึงเข้าวโยธาคู ให้เป็นลมเปาไฟให้ไม่ไหม้ ยามนั้นพระเจ้าจึงเสด็จขึ้นสู่อากาศแล้วเนรมิตให้เป็นหัวหน้าขาดตกลง เหล่านาคทั้งหลายจึงมีความเกรงกลัวต่อพระพุทธองค์”

พระสาวก หมายถึง พระภิกษุในพุทธศาสนา เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวทางปฏิบัติของพระพุทธองค์ พระสงฆ์ที่ปรากฏอยู่ในตำนานอรรถาตุณั้นมีอยู่หลายรูป พระสงฆ์ที่มีบทบาทอยู่ร่วมสมัยเดียวกันกับพระพุทธเจ้าคือพระอานนท์ ได้ติดตามพระพุทธเจ้าไปยังสถานที่ต่างๆ ส่วนพระสงฆ์ที่มีบทบาทหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ได้แก่ พระมหากัสสปเถระ ผู้ที่นำเอาอรรถาตุมาบรรจุไว้ที่ภูก่าพัว หรือพระธาตุนม นอกจากนั้นยังมีพระสาวกอีกหลายรูปที่ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมารบรรจุไว้ยังพื้นที่พระธาตุนั้นๆ ในชุมชนลุ่มน้ำโขง เช่น พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต พระสังขรักขิต พระมหาสุวรรณปราสาทเถร เป็นต้น พระสงฆ์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า และมีบทบาทสำคัญต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าสู่ชุมชนลุ่มน้ำโขง

กษัตริย์ หมายถึง ผู้มีตำแหน่งในทางการปกครองบ้านเมือง มีอำนาจเด็ดขาดในการบริหารบ้านเมือง ทำหน้าที่หลายอย่าง เช่น เป็นเจ้าชีวิต บัญญัติกฎหมาย ออกคำสั่ง บำรุงศาสนาหรือเป็นอัครศาสนูปถัมภก เป็นต้น ตัวละครกษัตริย์เป็นตัวละครหนึ่งที่สำคัญ ในตำนานอรรถาตุณั้นปรากฏตัวละครที่ว่าด้วยกษัตริย์อยู่อย่างหลากหลาย มีการกล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดของกษัตริย์ และชาติสุดท้ายได้บวชในพุทธศาสนาและสำเร็จเป็นพระอรหันต์ กษัตริย์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพุทธศาสนา การสร้างศาสนสถาน สร้างเจดีย์สำหรับบรรจุพระอรรถาตุ ตั้งปรากฏในตำนานอรรถาตุที่กล่าวถึงกษัตริย์ทั้ง 5 เมือง ได้แก่ พระยาสุวรรณภิงคาร พระยาจุลนีพรหมทัต พระยาอินทปัฐนคร พระยานันทเสน และพระยาคำแดง เป็นผู้ดำเนินการสร้างอุโมงค์ก่อเจดีย์ไว้สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในคราวที่พระมหากัสสปเถระนำพระอรรถาตุมาประดิษฐานไว้ที่ภูก่าพัว หรือพระธาตุนม

พระอินทร์ หมายถึง เทพเจ้าที่เป็นหัวหน้าของเทวดา หรือเป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลาย มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น สักกะ มฆวะ ปุรินทัทะ วาสโว สหัสสโก สุธัมบดี เทวานัง อินโท และโกเลีย เป็นต้น (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 2542: 4568-4569) ในตำนานอรัญจยาตฤตยได้ปรากฏชื่อเรียกของพระอินทร์อยู่อย่างหลากหลาย ดังปรากฏในตอนที่พระพุทธรเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพร้าว พระอินทร์ได้นำเอาเหล่าเทวดาทั้งหลายมาปรนนิบัติอุปัฏฐาก หรือเมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว พระอินทร์ก็เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ เป็นหัวหน้าเหล่าเทวดาทั้งหลายมาเฝ้าดูแลรักษาพระอรัญจยาตฤตยาเอาไว้ ดังข้อความตัวอย่างเช่น

“พระอินทราธิราชทั้งวิสสุกรรมเทพบุตรให้บอกอาชญา
เดือนเทวดาให้ตกแต่งจงลงมาสักการบูชาอรัญจยาตฤตยาของพระพุทธรเจ้า
ที่ภูเก้าพร้าว”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 107)

เทวดา ในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 14 (2521: 8779) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับเทวดาไว้ว่า “เทวดา” โดยรูปคำเป็นเพศหญิง แต่โดยความหมายแล้วเป็นได้ทุกเพศ โดยปกติมักจะหมายถึงเพศชาย เช่น เทวดาที่เข้าไปเฝ้าพระพุทธรเจ้า คราวกราบทูลให้ทรงแสดงมงคลก็เป็นเพศชาย ถ้ามุ่งถึงเพศชายใช้คำว่า เทวบุตร หรือเทพบุตร ถ้ามุ่งถึงเพศหญิงใช้คำว่า เทวธิดา หรือเทพธิดา ในตำนานอรัญจยาตฤตยได้กล่าวชื่อของเทวดาไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งเทวดาต่างๆ ได้เป็นผู้ปกป้องรักษาพระพุทธรเจ้า หรือพุทธศาสนา ดังปรากฏในตอนที่ว่าด้วยพระพุทธรเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพร้าวได้มีวิสสุกรรมเทพบุตร คอยอุปัฏฐากปูอาสนะและผ้าแพดานไว้ต้อนรับพระพุทธรองค์ หรือในตอนที่กล่าวถึงเทวดาอยู่ในสวรรค์ชั้นต่างๆ ได้มาปกป้องรักษาองค์พระธาตุพนม ได้มีการสลักลวดลายประดับพระธาตุพนมนั้นปรากฏชื่อเทวดาอยู่เป็นจำนวนมาก ดังปรากฏข้อความในตอนหนึ่งว่า

“เมื่อท้าวพระยาทั้ง 5 เสด็จจากกันไปแล้ว พระยาอินทาทิราช พร้อมด้วยวิสสุกรรมเทพบุตร ก็เสด็จมากระทำสักการบูชาพระอรุรงค์ ธาตุพระพุทธรเจ้า วิสสุกรรมเทพบุตรจึงหันมายังเทวบุตรเทวดาทั้งหลาย ที่มีชื่อบัญญัติตามสกุลวงศา เทวดาที่มีชื่อบ่มีได้ปราศรัยให้มาชุมนุมกัน แล้วสั่งให้ถือเครื่องสักการบูชาและเครื่องอุปัฏฐากพร้อมกันสิ้น ส่วนจตุรงค์เทวบุตรทั้ง 4 มีบริวาร 1,000 คน ให้เป่าหอยสังข์นำหน้า ถัดนั้น เทวดาทั้งหลาย เป็นต้นว่า ถือธง 1,000 คน ถือดอกสังกา 1,000 คน ถือดอกโกมุท 1,000 คน ถือดอกโกสุม 1,000 คน ถือทานตะวัน 40 คน ถือเศวตฉัตร 40 คน ถือพัดโบก 40 คน ถือจามร 40 คน เทวดาทั้งหลายนี้ เมื่อเสด็จมาถึงภูกำพำแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระยาอินทร์ฯ จึงให้บุปผาเทวบุตรนำไปบูชาอุโมงค์พระอรุรงค์ธาตุทุกๆ ด้าน”

(กรมศิลปากร 2483: 166)

จากตัวอย่างข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่า ตัวละครก็สามารถสื่อให้เห็นถึงระบบความคิดความเชื่อได้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการนำเอาชื่อตัวละครต่างๆ มากกล่าวไว้อย่างซ้ำๆ อันแสดงให้เห็นถึงการเน้นย้ำ หรือการให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวละครอันสื่อให้เห็นถึงระบบความเชื่อแบบดั้งเดิม และระบบความเชื่อแบบพุทธศาสนาผสมผสานกันอยู่ ดังปรากฏตัวอย่างให้เห็นจากตัวละครฝ่ายความเชื่อแบบดั้งเดิม เช่น พญานาค และตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรเจ้า ที่มีการกล่าวถึงเมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จเผยแผ่พุทธศาสนาเข้ามายังบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำโขงนั้นได้พบปะกับพญานาคต่างๆ พระพุทธรองค์ได้เทศนาโปรดเหล่าพญานาคเหล่านั้นให้มานับถือพุทธศาสนา และต่อมาพญานาคเหล่านั้นได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในพุทธศาสนา เป็นผู้ปกปักรักษาบวรพุทธศาสนา อันสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีอำนาจเหนือกว่า ได้เข้ามาผสมกลมกลืนกันอย่างประนีประนอมกัน

2. ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่

แนวคิดที่ว่าด้วยพื้นที่นั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้อย่าง น่าสนใจ ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548: 130-136) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ พื้นที่ไว้ว่า คนไทยไม่ได้มองพื้นที่เป็นความว่างเปล่า แต่คิดว่าพื้นที่ต่างๆ นั้นมีผี มีเจ้าที่ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ครอบครองอยู่แล้ว สิ่งที่อยู่ในพื้นที่ต่างๆ จึง มีเจ้าของ การจะทำอะไรกับสิ่งที่อยู่ในพื้นที่ต่างๆ จึงต้องมีการบอกกล่าว เจ้าของ เช่น เจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา หรืออารักษ์บ้าน อารักษ์เมือง เป็นต้น แนวคิดดังกล่าวเป็นการสร้างความคิดที่เป็นนามธรรมของคนไทยที่อยู่บน พื้นของศีลธรรม การมองพื้นที่ว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ครอบครองอยู่ จึงเป็นวิธีการ สร้างระเบียบทางศีลธรรม เพื่อให้คนในท้องถิ่นได้ถือปฏิบัติในแต่ละพื้นที่ เพื่อเชื่อว่าในแต่ละพื้นที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ครอบครอง ในแต่ละพื้นที่มีกฎเกณฑ์ ให้คนต้องปฏิบัติตาม เช่น มีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการตัดต้นไม้ การล่าสัตว์ หรือ การไม่ถ่มบ่อน้ำสาธารณะ ดังเช่นในสังคมชาวล้านนาในภาคเหนือของไทย ถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นชด หรือหมายถึงเป็นเสนียดจัญไร การแบ่ง พื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ตามคติไทย เช่น พื้นที่ป่า พื้นที่บ้าน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อว่าในทุกๆ พื้นที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ครอบครองอยู่ ขณะเดียวกัน ศรีศักร วัลลิโภดม (2560: 31) ได้อธิบายถึงพื้นที่ไว้ว่า พื้นที่มีพลังหรืออำนาจพลัง เหนือธรรมชาติแบบดั้งเดิมสถิตอยู่ในตำแหน่งต่างๆ ของสถานที่และสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะเพิงผาหน้าถ้ำที่เป็นหิน โดยเชื่อว่าสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เช่น หิน น้ำ ต้นไม้ และอื่นๆ มีจิตวิญญาณ หรือเรียกว่า Animism ซึ่งนับ เป็นพัฒนาการในระยะแรกเริ่มของศาสนาและไสยศาสตร์ จึงเป็นพื้นที่ของความเชื่อดั้งเดิมที่น่าสะพรึงกลัว พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณหรือ เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนั้น ปฐม หงษ์สุวรรณ (2556: 44-45) ได้แบ่ง พื้นที่ออกเป็น 2 พื้นที่ด้วยกัน คือ พื้นที่ทางกายภาพ (physical space) อันเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในโลกแห่งความจริง และพื้นที่ในมิติ แห่งโลกจิตวิญญาณ (spiritual space) ซึ่งเกิดจากการสร้างหรือคิดขึ้นมา โดยอาศัยการนึกคิดและจินตนาการ โดยพิจารณาจำแนกพรมแดนของพื้นที่

ศักดิ์สิทธิ์จากแหล่งที่ตั้งสถานที่นั้นๆ อันได้แก่ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ “เหนือโลก” (upperworld space) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ “บนพื้นโลก” (the earth) และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ “ใต้โลก” (underworld space) จากแนวคิดดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดของความเชื่อทางศาสนาที่มีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อแบบดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา

ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ที่ปรากฏในตำนานอรัญคราตุ จากการศึกษพบว่า มีทั้งพื้นที่ที่เป็นชุดความเชื่อแบบดั้งเดิม และพื้นที่ที่เป็นชุดความเชื่อแบบพุทธศาสนา กล่าวคือ

2.1 พื้นที่ในชุดความเชื่อแบบดั้งเดิม

พื้นที่ในชุดความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในตำนานอรัญคราตุ นั้นจะมีลักษณะเป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณ และพื้นที่ทางกายภาพ ในที่นี้ ผู้เขียนจะพิจารณาจากเนื้อหาของตำนานอรัญคราตุ โดยแบ่งตามลักษณะทางระบบนิเวศวิทยาอันเป็นพื้นที่ทางกายภาพ 4 ลักษณะ คือ พื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำ พื้นที่ที่เป็นแหล่งหิน พื้นที่ที่เป็นภูเขา และพื้นที่ที่เป็นถ้ำ

พื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำ พื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำนี้มักจะมีลักษณะเป็นแม่น้ำ หนองน้ำ บึง วัง เวิง ซับ พื้นที่เหล่านี้จัดอยู่ในชุดความคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ล้วนแล้วแต่มีสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผี นาค ผีเสื้อน้ำ วิญญาณ ตลอดจนสิ่งเร้นลับต่างๆ สิ่งสถิตอยู่ ในตำนานอรัญคราตุได้กล่าวถึงพื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำอยู่อย่างหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น

“พระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลกมาทางอากาศ ลงที่ดอนก่อน
เน่าก่อน แล้วประทับอยู่แคมหนองคันแทเสื้อน้ำ อันเป็นที่อยู่อาศัย
ของเหล่า นาค และผีเสื้อน้ำผีเสื้อบก แล้วทอดพระเนตรเห็นแล่นคำ
ตัวหนึ่ง”

(กรมศิลปากร 2483: 1-2)

พื้นที่ที่เป็นแหล่งหิน พื้นที่ที่เป็นแหล่งหินนี้ จะมีลักษณะเป็นก้อน

หินขนาดใหญ่ เป็นโขดหิน หรือเป็นเงื่อมหิน อันเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อแบบดั้งเดิม ซึ่งมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพลังอำนาจเหนือธรรมชาติสถิตอาศัยอยู่ในตำนานอูรังคราตุได้กล่าวถึงพื้นที่ที่เป็นแหล่งหินไว้อย่างหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น

“พระพุทธรเจ้าทรงทราบวาระจิตของพญาปลา แล้วทรงอธิษฐานรอยพระพุทธรบาทประทับไว้ที่โห่งนหิน (ก้อนหิน) ในน้ำที่นั่น คนทั้งหลายจึงเรียกที่นั่นว่า ‘พระบาทเวินปลา’ มาเท่ากาลบัดนี้”

(กรมศิลปากร 2483: 15)

พื้นที่ที่เป็นภูเขา พื้นที่ที่เป็นภูเขานี้ มักจะมีลักษณะเป็นภู ดอย ภูเขา โขด เพิง อยู่รวมกับพื้นที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ต้นไม้ ก้อนหินขนาดใหญ่ เป็นต้น ปกคลุมอยู่ ซึ่งเชื่อว่าเป็นพื้นที่ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือภูต ผี วิญญาณ หรือสิ่งเร้นลับต่างๆ อาศัยอยู่ในตำนานอูรังคราตุได้กล่าวถึงพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นภูเขาอยู่อย่างหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น

“พระพุทธรเจ้าเสด็จมาประทับอยู่ที่ภูฏเวียง อันเป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าพญานาคทั้งหลาย อันมีสุวรรณนาคและพุทโธปาปนาคเป็นหัวหน้าได้ที่อาศัยอยู่ในภูเขานั้น”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 78)

พื้นที่ที่เป็นถ้ำ ก็จะมีลักษณะเป็นพื้นที่ลึกลับ ปกปิด บดบัง และมักจะอยู่ร่วมกับพื้นที่ที่เป็นภูเขา แม่น้ำ หรือเป็นพื้นที่ใต้ดิน อันเป็นเมืองบาดาล หรือเป็นถ้ำอโมงคีใต้แม่น้ำ ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าพญานาค ผี วิญญาณ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ในตำนานอูรังคราตุได้กล่าวถึงพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นถ้ำอันอยู่ใต้พื้นน้ำ ซึ่งเป็นเมืองของพญานาคอยู่อย่างหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น

“เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ภูฏเวียงนั้น พระองค์ได้ปราบ
พญานาคด้วยการแผ่รัศมีเข้าไปยังเมืองนาคที่อยู่ใต้พื้นน้ำ (เมือง
บาดาล) เหล่าพญานาคทั้งหลายจึงได้ออกมาล้อมรอบภูฏเวียง
เอาไว้ ทำการต่อสู้กับพระพุทธเจ้าอยู่พักใหญ่ ในที่สุดก็พ่ายแพ้ และ
ได้เข้ามานับถือพุทธศาสนา”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 78-79)

2.2 พื้นที่ในชุดความเชื่อแบบพุทธศาสนา

พื้นที่ในชุดความเชื่อแบบพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในตำนานอุรังคธาตุ
จากการศึกษาพบว่า พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา
ที่พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพยำเกรง อันได้แก่ พื้นที่เกี่ยวกับพระธาตุ
และพื้นที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท

พื้นที่เกี่ยวกับพระธาตุ

พระธาตุจัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา คำว่า “พระธาตุ”
ชนิด อยุโธรี (2524: 24-25) ได้อธิบายไว้ว่า พระธาตุ มีความหมาย 2 แบบ
คือ พระธาตุ หมายถึง สถูปหรือเจดีย์ที่บรรจุพระสรีระธาตุของพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าอย่างหนึ่ง และพระสรีระธาตุหรือพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า
อย่างหนึ่ง เพื่อให้ความหมายแน่นอนจึงยกย่องพระสรีระธาตุของพระ
พุทธเจ้าว่า “พระบรมสารีริกธาตุ” หมายถึง พระธาตุที่นับเนื่องหรือเป็น
ส่วนทางกายหรือพระวรกายของพระพุทธเจ้า ไม่เกี่ยวกับพระธาตุของ
พระอริยสาวก

ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนั้น จากการ
ศึกษาในเบื้องต้นพบว่า มีการกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการบรรจุพระบรม
สารีริกธาตุไว้ในพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนลุ่มน้ำโขง อันได้แก่ พระธาตุพนม (กระดุก
อก) พระธาตุเชิงชุม (รอยพระพุทธบาท) พระธาตุนารายณ์เจงเวง (อังคาร
ธาตุ) พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุบังพวน (กระดุกหัวเหน่า) พระธาตุโพนจิก

เวียงจันทน์ (แขวงฝ่าย) พระธาตุหล้าหนอง (ผาติงขวา) พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ (กระดูกหัวเหน่า) พระธาตุศรีโคตรบอง พระธาตุอิงฮัง (กระดูกหลัง) ซึ่งพระธาตุเหล่านี้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางกายภาพ แต่อย่างไรก็ตาม ในเนื้อเรื่องของตำนานอูร์งคธาตุนั้น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีการก่อสร้างให้เป็นพระธาตุเจดีย์นั้น ส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงว่าเป็นพื้นที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าพญานาค หรือสิ่งเร้นลับต่างๆ มาก่อน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพระธาตุดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนาไว้อยู่ กล่าวคือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น แหล่งน้ำ ภูเขา หรือก้อนหิน เป็นต้น เป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าพญานาค หรือภูตผี หรือดวงวิญญาณ และต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พุทธศาสนาเข้ามา ได้มีการประทับรอยพระพุทธรูป มีการสร้างพระธาตุเจดีย์ไว้บนพื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำ ภูเขา หรือก้อนหินเหล่านั้นให้เป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา ดังปรากฏข้อความตัวอย่างอยู่หลายตอน ตัวอย่างในตอนหนึ่งว่า

“เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาเสร็จแล้ว พระยาสุวรรณภิงคารและพระราชเทวี ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาอันพระพุทธรูปเจ้าตรัสแล้วนั้น ก็ทรงมีปีติปราโมทย์ยินดียิ่งนัก แล้วทรงสร้างอุโมงค์ด้วยหินปิดรอยพระพุทธรูปพร้อมทั้งมงกุฏ เหตุนี้จึงได้เรียกชื่อว่า ‘พระธาตุเชิงชุม’ มาเท่าทุกวันนี้”

(กรมศิลปากร 2483: 26)

พื้นที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูป

พื้นที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปจัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อีกพื้นที่หนึ่งที่มีตำนานว่าด้วยพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาแล้วประทับรอยพระพุทธรูปเอาไว้ในพื้นที่ต่างๆ ดังที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2548: 203) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพื้นที่รอยพระพุทธรูปเอาไว้ว่า พระบาทหรือรอยพระพุทธรูปหมายถึงรอยเท้าหรือรอยพิมพ์ฝ่าพระบาทของพระพุทธเจ้า อันเป็นแนวคิดเกี่ยวกับ

สัญลักษณ์การดำรงอยู่หรือการเผยแผ่พุทธศาสนาที่สื่อด้วยภาพรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ซึ่งรอยพระพุทธรูปนี้ยังบ่งชี้ให้เห็นความหมายโดยตรง คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมา แล้วประทับรอยพระพุทธรูปเอาไว้ยังสถานที่แห่งนั้น รอยพระพุทธรูปจึงเปรียบได้กับการเดินทางตามเส้นทางแห่งพระพุทธรองค์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนอย่างหนึ่ง คติความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปนั้น สมเด็จพระมหาปาติราชานุภาพ (2511: 22) ได้อธิบายไว้ว่า คติความเชื่อเกี่ยวกับความสำคัญของรอยพระพุทธรูปมี 2 คติ คือ คติของชาวอินเดียโบราณ และคติของชาวลังกาทวีป คติของอินเดียโบราณครั้งพุทธกาลไม่สร้างรูปพระพุทธรองค์เป็นรูปเคารพ แต่จะสร้างสิ่งต่างๆ เป็นเครื่องหมายสำหรับบูชาแทนองค์พระพุทธรูป เช่น รอยพระพุทธรูป หรือม้าผูกเครื่องไม่มีคนขี่ เป็นสัญลักษณ์ของการเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ รูปพุทธบัลลังก์ตั้งอยู่ใต้ต้นโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์แทนการตรัสรู้ รูปกงจักรมีรูปกวางประกอบ เป็นสัญลักษณ์แทนปฐมเทศนา รูปพระสถูปเป็นสัญลักษณ์แทนการเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน นอกจากนี้อาจสร้างเป็นสัญลักษณ์อื่นๆ เช่น พุทธอาสน์ และกงจักร เป็นต้น สำหรับรอยพระพุทธรูปนั้น อาจทำเป็นรอยพระพุทธรูปทั้งซ้ายขวา หรือทำเป็นรอยพระพุทธรูปแต่เบื้องขวา การสร้างรูปสัญลักษณ์เช่นนี้เปลี่ยนไปเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่สมัยพระเจ้ากนิษกะแห่งแคว้นคันธารราชูราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้น ชาวอินเดียจึงหันมาสร้างพระพุทธรูปแทนการสร้างสัญลักษณ์อื่นๆ ความนิยมเช่นนี้ก็ได้เผยแพร่ออกไปยังนานาประเทศที่พุทธศาสนาเผยแพร่ออกไป ส่วนคติของชาวลังกาทวีปมีความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปว่าด้วยเหตุที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตั้งพระทัยว่าจะกระทำลังกาทวีปให้เป็นที่ตั้งพุทธศาสนา เมื่อตรัสรู้ได้ 8 พรรษา จึงได้เสด็จไปส่ำแดงรอยพระพุทธรูปไว้ที่ยอดเขาสุมนกูฏ นอกจากนั้นพุทธประวัติยังกล่าวไว้ว่าพระพุทธองค์ได้เหยียบรอยพระพุทธรูปไว้ให้พุทธศาสนิกชนบูชาในที่อื่นๆ อีกคือที่เขาสุวรรณมาลิก ที่เขาสุวรรณบรรพต ที่เขาสัจจพันธ์คีรี

ที่โยนกบุรี และที่หาดในลำน้ำนมมทานที่ รวม 5 แห่ง รอยพระพุทธรูปบาท ทั้ง 5 แห่งนี้เป็นที่ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนอย่างมาก โดยเฉพาะพวกที่นับถือ พุทธศาสนาตามคติลังกาวงศ์ เช่น ไทย พม่า และมอญ ย่อมถือตามคติของ ชาวลังกาที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เคยเสด็จมาแสดงปาฏิหาริย์ไว้ในดินแดน ดังกล่าวจริง

สำหรับรอยพระพุทธรูปบาทที่ปรากฏในตำนานอรัญคธาตุนั้น กล่าวถึง เหตุการณ์อันว่าด้วยการประทับรอยพระพุทธรูปบาทอยู่อย่างหลากหลาย ดัง ปรากฏข้อความตัวอย่างในตอนหนึ่ง

“พระพุทธรูปเจ้า ได้ย้ารอยพระพุทธรูปบาทไว้ในกระดานหินในพื้นที่ ฎูกเวียงถัดรุสุวรรณนาค พระพุทธรูปองค์ที่ยังอริษฐานรอยพระพุทธรูปบาท ไว้ในกระดานหินแก่พุโธปาปนาคที่อยู่ในบริเวณพื้นที่หนองบัวบาน นั้น 1 รอย และอริษฐานรอยพระพุทธรูปบาทแก่เหล่าพญานาคทั้งหลาย อีก 2 รอย ไว้ในกระดานหินบนภูเขาน้อยโปกโลม”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 80)

พื้นที่ต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นได้สะท้อนให้เห็นชุดความคิดเกี่ยวกับระบบความเชื่อแบบดั้งเดิม และความเชื่อแบบพุทธศาสนาผสมผสานกันอยู่ ซึ่งพื้นที่ต่างๆ เหล่านั้นเป็นพื้นที่ที่มีความสลับซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำ แหล่งหิน ภูเขา หรือถ้ำ ที่เป็นพื้นที่ของความเชื่อแบบดั้งเดิม เมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา ได้มีการผสมผสานให้กลายเป็นพื้นที่ทางพุทธศาสนา กล่าวคือเป็นพื้นที่ที่เป็นพระธาตุ และเป็นพื้นที่ที่เป็นรอยพระพุทธรูปบาทซ้อนทับไว้บนพื้นที่ของความเชื่อแบบดั้งเดิม ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ไม่ใช่เป็นพื้นที่ว่างเปล่าอันเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเท่านั้น หากแต่เป็นพื้นที่ที่มีผี มีเจ้าที่ หรือเทวารักษ์ ตลอดถึงสิ่งเร้นลับต่างๆ คอยปกปักษ์รักษาคุ้มครองไว้อยู่ภายใต้กรอบคิดทางพุทธศาสนา

3. ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม

ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมนั้น เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากตัว

ละครทั้งตัวละครฝ่ายความเชื่อแบบดั้งเดิม และตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา ได้มีการแสดงออกมาให้เห็นทางพฤติกรรมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสามารถแบ่งพฤติกรรมดังกล่าวได้ ดังนี้

3.1 พฤติกรรมฝ่ายความเชื่อแบบดั้งเดิม

พฤติกรรมแบบความเชื่อดั้งเดิม เป็นชุดความเชื่อหนึ่งที่มีสื่อให้เห็นถึงวิธีคิดได้เช่นกัน ซึ่งคำว่าพฤติกรรมแบบความเชื่อดั้งเดิมนั้น หมายถึงการกระทำหรือการแสดงออกของตัวละครในฝ่ายของความเชื่อดั้งเดิม เพื่อสื่อสารอะไรบางอย่างออกมาให้ทราบอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งพฤติกรรมต่างๆ เหล่านี้สามารถสื่อถึงความคิดในระบบความเชื่อและศาสนาได้ ทั้งนี้ในระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ปรากฏผ่านพฤติกรรมของตัวละครนั้น เป็นพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำๆ อยู่ภายในเนื้อเรื่องของตำนานอูรังคราตุนั้น จากการศึกษาพบว่า ชุดความคิดอันว่าด้วยวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมได้สื่อออกมาผ่านพฤติกรรม 4 ลักษณะ ได้แก่ พฤติกรรมว่าด้วยความขัดแย้ง พฤติกรรมว่าด้วยการยอมรับ พฤติกรรมว่าด้วยการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และพฤติกรรมว่าด้วยการสร้างหรือการทำงานบำรุงรักษา

พฤติกรรมว่าด้วยความขัดแย้ง เป็นพฤติกรรมของตัวละครที่มีความขัดแย้งกัน จนเป็นเหตุให้แสดงออกมาทางพฤติกรรมในลักษณะของการขัดขืนโต้แย้งหรือต่อสู้ ซึ่งพฤติกรรมขัดแย้งนั้นส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งในใจระหว่างตัวละครของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกับตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา จนเป็นสาเหตุให้มีการต่อสู้กัน ในตำนานอูรังคราตุนั้นได้กล่าวถึงความขัดแย้งกันระหว่างพระพุทเจ้า (ตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา) กับพญานาค (ตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม) ได้ปรากฏอยู่หลายตอนด้วยกัน ยกตัวอย่างเช่น

“เมื่อพระพุทเจ้าเสด็จมาถึงภูกุเวียง เหล่านาคทั้งหลายไม่พอใจที่เห็นพระพุทเจ้าเข้ามาเหยียบย่ำบนพื้นที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของตนจึงได้มารวมกันล้อมภูกุเวียงเอาไว้ ทำอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้เป็นไฟพิษฝนไล่พระพุทเจ้า พระพุทธรองค์จึงเข้าวายุธาตุน พัดไฟ

พิษให้กลับคืนไปหาเหล่าพญานาค นาคทั้งหลายกระทำอิทธิฤทธิ์
โง่งหลังเป็นหมูนาคอ้อมพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงเนรมิตให้เป็น
หัวนาคขาดตกลงมา นาคทั้งหลายจึงเกิดความกลัว และได้ยอมรับ
นับถือพุทธศาสนา”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 79)

พฤติกรรมว่าด้วยการยอมรับ พฤติกรรมการยอมรับนี้เป็นพฤติกรรม
ที่เกิดจากตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมยอมรับในอำนาจฝ่ายความเชื่อทาง
พุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามา ในตำนานอุรังคธาตุได้กล่าวถึงพฤติกรรมการ
ยอมรับของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ส่วนใหญ่เป็นเหตุการณ์ที่ว่าด้วย
พระพุทธเจ้าเสด็จเผยแผ่พุทธศาสนาเข้ามายังบริเวณลุ่มน้ำโขง ได้พบกับตัว
ละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม เช่น ชนพื้นเมือง นาค สัตว์ เป็นต้น แล้วพระองค์
ก็ทรงเทศนาสั่งสอน ตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมต่างก็ยินดีปรีดา เกิดความ
เลื่อมใส และหันมานับถือพระพุทธศาสนา ดังปรากฏข้อความตัวอย่างเช่น

“พระพุทธเจ้าเสด็จจากภูกำพร้ามาถึงแคมน้ำแห่งหนึ่ง พบ
กับพญานาคตัวหนึ่งชื่อโททะนาค กำลังเลียบแคมน้ำหากินปลาอยู่
พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับพญานาคว่า ตูรานาคท่านอย่าได้ถือหาบเนื้อ
อันหนักเลย นาคได้ยินดังนั้นจึงคิดว่าใครมารู้จักชื่อกู กูจักเข้าไป
ดูก่อน จึงเข้าไปหาพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงได้แผ่เมตตาและ
เทศนาสั่งสอนให้ละการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต นาคมีความชื่นชมยินดี จึง
ได้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ เมื่อจุติจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 69-70)

พฤติกรรมว่าด้วยการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ พฤติกรรมการแสดงอิทธิ
ปาฏิหาริย์แบบความเชื่อดั้งเดิมนั้น เป็นพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายความ
เชื่อดั้งเดิมที่ไม่พอใจในเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จนเป็นเหตุให้แสดงออก
ทางพฤติกรรมว่าด้วยอิทธิปาฏิหาริย์อย่างเกรี้ยวกราด โหดเหี้ยม คุร้าย ด้วย

การทำลายล้าง หรือต่อสู้ ในตำนานอุรังคธาตุปรากฏเหตุการณ์ที่ว่าด้วย พฤติกรรมตัวละครของความเชื่อดั้งเดิมแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อยู่หลากหลาย เช่น เหตุการณ์การทำอิทธิปาฏิหาริย์ทำลายล้างบ้านเมืองของธรมลุนาค จนเกิดเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ชื่อว่า “หนองหานหลวง” หรือเหตุการณ์ที่ว่า พุทโธปปาเนาะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ด้วยการทำลายล้างบ้านเมือง จนเกิดเป็น “หนองหานน้อย” นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ที่น่าแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ต่อสู้กับพระพุทธรูป ซึ่งปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น

“นาคทั้งหลายกระทำอิทธิฤทธิ์ ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อทำลาย พระแท่นและองค์พระศาสดาก็ไม่สามารถที่จะทำอันตรายพระ ศาสดาได้ มันซำกระทำอิทธิฤทธิ์ให้เป็นเปลวไฟเข้าไปทำลายอีก”

(กรมศิลปากร 2483: 31-32)

พฤติกรรมว่าด้วยการสร้างหรือการทํานุบำรุงรักษา พฤติกรรม การสร้างหรือการทํานุบำรุงรักษานี้ เป็นพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายความเชื่อ ดั้งเดิม ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวจะมีทั้งพฤติกรรมการสร้างที่ก่อให้เกิดพื้นที่ใน รูปแบบของความเชื่อดั้งเดิม เช่น การกำเนิดแม่น้ำ หนองน้ำ เป็นต้น ดังที่ กล่าวมาแล้วข้างต้น และพฤติกรรมการสร้างที่ก่อให้เกิดพื้นที่ในรูปแบบของ พุทธศาสนา เช่น พระธาตุ พระพุทธรูป วัตถุอาราม เป็นต้น ในตำนาน อุรังคธาตุได้กล่าวถึงพฤติกรรมการสร้างหรือการทํานุบำรุงรักษาของ ตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมอันก่อให้เกิดพื้นที่ทางพระพุทธศาสนาอยู่อย่าง หลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น

“นาคทั้งหลาย 9 ตัว อยู่รักษาค้ำชูบ้านเมืองและพุทธศาสนา และแจ้งที่มีแก้ว 4 ลูกนั้น คือพระพุทธรูปได้เสด็จมาขึ้นพักอยู่ที่ริม หนองคันแทเสื้อน้ำ ทรงไว้กัจจิตในที่นั่ง แล้วก็ข้ามไปประทับฉันข้าว ที่ริมไม้ป่าแปงที่ภูเขาหลวง ที่นั่นเป็นกัจจิตอันหนึ่งของพระพุทธรูป เจ้า ไร่ร้อยบาทลัทธิกัจจิตแล้วและฉันเพลที่เวินหลอดนั้น พญานาค

ทั้งหลายได้อยู่รักษายังบริเวณพื้นที่เหล่านั้น”

(กรมศิลปากร 2483: 116)

3.2 พฤติกรรมฝ่ายความเชื่อแบบพุทธศาสนา

พฤติกรรมฝ่ายความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนั้น ที่ปรากฏอยู่ซ้ำๆ ได้แก่ พฤติกรรมว่าด้วยการสั่งสอน พฤติกรรมว่าด้วยพุทธานุภาพ พฤติกรรมว่าด้วยการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และพฤติกรรมว่าด้วยการสร้างศาสนสถาน ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้เกิดจากพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา

พฤติกรรมว่าด้วยการสั่งสอน พฤติกรรมอันว่าด้วยการสั่งสอนที่ปรากฏอยู่ในตำนานอุรังคธาตุนั้น ส่วนใหญ่มักจะเป็นพฤติกรรมของตัวละครพระพุทธเจ้าที่ได้เสด็จมายังพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำโขงแล้วได้พบกับผู้คน หรือตัวละครในฝ่ายอำนาจของความเชื่อดั้งเดิม เช่น ชนพื้นเมือง ผี นาค เป็นต้น แล้วทรงเทศนาสั่งสอน ดังปรากฏข้อความตัวอย่างว่า

“พระพุทธเจ้าเสด็จจากภูกำพร้ามาถึงแควมน้ำแห่งหนึ่ง พบกับพญานาคตัวหนึ่งชื่อโททะนาค กำลังเลียบแควมน้ำหากินปลาอยู่ พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับพญานาคว่า ดูรานาคท่านอย่าได้ถือหาบเนื้ออันหนักเลย นาคได้ยินดังนั้นจึงคิดว่าใครมารู้จักชื่อกู กูจักเข้าไปดูก่อน จึงเข้าไปหาพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงได้แม่เมตตาและเทศนาสั่งสอนให้ละการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต นาคมีความชื่นชมยินดี จึงได้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ เมื่อจุติจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์”

(ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ 2561: 69-70)

พฤติกรรมว่าด้วยพุทธานุภาพ พฤติกรรมการพุทธานุภาพที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ ส่วนใหญ่เป็นพฤติกรรมการพุทธานุภาพของตัวละครพระพุทธเจ้า ที่ได้ทรงกระทำการพยากรณ์หรือคาดการณ์ถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเกิดขึ้นจากการปรากฏขึ้นของเหตุการณ์

อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วพระพุทธเจ้าจึงทรงพุทธพยากรณ์ ดังปรากฏข้อความ ตัวอย่างว่า

“ดูราอาณนที เมื่อพระตถาคตนิพพานไปแล้ว พระยานาคจัก ก่อแรกเป็นเมืองตั้งไว้ที่แคมน้ำเพียงหาดทราย และมีพระยาองค์ หนึ่งชื่อลุมิตตธรรม จักให้นำเครื่องปัญจราชกุธภัณฑ์ มาหัดสรอง กะทาชายผู้หนึ่ง อันเป็นพ่อไร่พ่อนาพร้อมทั้งตระกูลวงศ์ มาเป็นใหญ่ในเมืองสุวรรณภูมินั้น ให้เป็นพระยาจันทบุรี จึงได้ตั้งยังพระพุทธ ศาสนาเป็นปฐม”

(กรมศิลปากร 2483: 3)

พฤติกรรมว่าด้วยการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ พฤติกรรมว่าด้วยการ แสดงอิทธิปาฏิหาริย์นั้น เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากความเหนื่อจริงของ ตัวละครพระพุทธเจ้า ในตำนานอรัังครธาตุมีปรากฏพฤติกรรมที่กล่าวถึง พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อยู่อย่างหลากหลาย ดังปรากฏ ในเหตุการณ์ที่ว่าด้วยพระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลกมาเพื่อประกาศพุทธศาสนา พระองค์ปราบเหล่าพญานาคด้วยการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ยกตัวอย่าง เช่น

“พระพุทธเจ้าทรงเข้าปฐวีกลิน ที่ประทับนั้นก็เกิดพระแท่น แข็งคงงามยิ่งนัก นาคทั้งหลายกระทำอิทธิฤทธิ์ ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อ ทำลายพระแท่นและองค์พระศาสดาก็ไม่สามารถที่จะทำอันตราย พระศาสดาได้ มันซำกระทำอิทธิฤทธิ์ให้เป็นเปลวไฟเข้าไปทำลาย อีก พระศาสดาทรงเข้าวาโยกลิน เป็นลมพัดไฟกลับไปไหม้นาค ทั้งหลายเหล่านั้น แล้วพระศาสดาก็เสด็จขึ้นไปบนอากาศ นาคทั้งหลายเห็นดังนั้นก็กระทำอิทธิฤทธิ์โองหลังขึ้นไปเป็นหมูนาค ตาม ล้อมพระศาสดาฯ ทรงนิรมิตให้หวนนาคทั้งหลายเหล่านั้นขาดตกลง มา นาคทั้งหลายเห็นดังนั้นก็มีความเกรงกลัวในพระศาสดายิ่งนัก”

พฤติกรรมว่าด้วยการสร้างศาสนสถาน พฤติกรรมว่าด้วยการสร้างศาสนสถานนี้เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับพุทธศาสนิกชนที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตำนานอูรังคธาตุได้ปรากฏพฤติกรรมว่าด้วยการสร้างศาสนสถานหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ดังปรากฏข้อความตัวอย่างในเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการสร้างพระธาตุแข่งขันกันระหว่างชายและหญิงในคราวที่พระมหากัสสปเถระนำเอาพระอูรังคธาตุมาประดิษฐานที่ภูกัฬา ดังความในตอนหนึ่งว่า

“พระมหากัสสปเถระ ได้นำเอาพระอูรังคธาตุหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว มาบรรจุไว้ที่ภูกัฬา (พระธาตุพนม) พระยาสวรรณภิงคาร พระนางนารายณ์เจงเวงราชเทวี พร้อมด้วยข้าราชการราษฎรทั้งชายหญิงมีความยินดีปรีดา ได้ก่ออุโมงค์สำหรับบรรจุพระธาตุแข่งขัน ฝ่ายชายได้ลักลอบมาช่วยผู้หญิงเสียโดยมาก เพราะยินดีในรูป รส กลิ่น เสียง ประกอบนางนารายณ์เจงเวงก็เป็นผู้มีไหวพริบดี สั่งให้บ่าวเอาโคมไฟขึ้นผูกโยงเสาให้สูงบนต้นไม้ เพื่อให้แสงสว่างทั่วไป ฝ่ายผู้ชายที่ก่ออุโมงค์อยู่บนดอยคูหา เห็นแสงโคมก็สำคัญว่าดวงเพ็ทหรือดาวประกายพรึกออกแล้ว ก็พากันหยุดเสีย พระธาตุนี้จึงมีชื่อว่า ‘พระธาตุภูเพ็ท’ ส่วนฝ่ายผู้หญิงก่อกองไฟยังค้ำคีนยงรุ่งก็สำเร็จในคีนนั้น ได้ตั้งชื่อว่า ‘ธาตุนารายณ์เจงเวง’ ตามนามพระนางนารายณ์เจงเวง ซึ่งเป็นเจ้าของสร้างบวงสรวงนั้น”

จากข้อความได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น ตำนานอูรังคธาตุได้ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม และพฤติกรรมตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา จะมีลักษณะของความขัดแย้งและยอมรับกันอยู่อย่างประนีประนอมกัน กล่าวคือ พฤติกรรมของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม (ผี พญานาค) นั้นเป็นผู้มีฤทธิ์เดช เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา ตัวละครเหล่านี้ได้

แสดงอากัปกิริยาในลักษณะการขัดแย้งและการยอมรับ ซึ่งการขัดแย้งและการยอมรับนั้นได้เป็นร่องรอยของการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างความเชื่อทั้งสองได้อย่างกลมกลืนกัน ดังจะเห็นได้จากตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้นท้ายที่สุดแล้วได้เป็นผู้ดูแลรักษาบรรพพุทศาสนา เป็นเทวอารักษ์ทางพุทศาสนา ลักษณะดังกล่าวเป็นการยึดโยงระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมให้อยู่ภายใต้กรอบคิดทางพุทศาสนา ได้สะท้อนเห็นถึงอิทธิพลทางพุทศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาอันสื่อให้เห็นถึงวิถีคิดเชิงอำนาจเพื่อสร้างความชอบธรรมภายใต้กรอบคิดทางจริยธรรมแบบพุทศาสนาเป็นสำคัญ

สรุปส่งท้าย

ชุดความคิดต่างๆ ที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานอุรังคธาตุ ไม่ว่าจะเป็นชุดความคิดเกี่ยวกับความเชื่อแบบดั้งเดิม และชุดความคิดเกี่ยวกับความเชื่อทางพุทศาสนาที่ถูกนำเสนอผ่านตัวละคร พื้นที่ และพฤติกรรม ได้แสดงให้เห็นชุดความคิดที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อพุทศาสนาเป็นสำคัญ อีกทั้งเป็นการสร้างสรรค์เรื่องเล่าทางพุทศาสนาในวิถีแบบพื้นบ้านอันมีความหมายและคุณค่าทางจิตใจที่สะท้อนถึงบทบาทสำคัญของพุทศาสนาที่มีต่อชุมชนมาอย่างยาวนานถึงแม้ว่าเรื่องเล่าที่ปรากฏในตำนานจะเป็นเพียงเรื่องเล่าที่แฝงเร้นไปด้วยจินตนาการ หรือจะไม่มี ความเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องราวทางพุทประวัติในระดับสากล แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องราวที่เป็นตำนานนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงชุดความคิดที่บรรพชนต้องการสื่ออะไรบางอย่างในแง่ของศาสนาและความเชื่อของผู้คน ตำนานอุรังคธาตุได้สะท้อนให้เห็นว่าบรรพชนต้องการสื่อสารความในใจเกี่ยวกับระบบความเชื่อทางพุทศาสนาแบบชาวบ้านที่มีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อพุทกับผีเข้าด้วยกัน ซึ่งระบบความเชื่อดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งผูกติดอยู่กับสังคมมาเป็นเวลาช้านานแล้ว อีกทั้งยังเป็นบรรทัดฐานหรือรูปแบบทางจริยธรรมที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันอยู่ในสังคมอันจะแสดงให้เห็นถึงความเจริญงอกงาม และมีระเบียบวินัยทางสังคมได้

อีกรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นตำนานอุรังคธาตุจึงเป็นข้อมูลอย่างหนึ่งที่บรรพชน
ต้องการสื่อสารความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อภายใต้กรอบแนวคิดทางพุทธ
ศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงบรรทัดฐานทางจริยธรรมในสังคมอย่างมีนัยสำคัญ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร, 2483. **อุรังคธาตุ** (ตำนานพระธาตุพนม). พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม.
- จรัสศรี จริภาส, 2547. **เหิงเจีย (ฉีเทียนต้าเล็ง): ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์, 2561. **อุรังคธาตุ จ.ศ. 1167 (พ.ศ. 2348)**. เอกสารวิชาการลำดับที่ 28. กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, 2511. **ตำนานพระพุทธรูป: อธิบายเรื่องพระบาท นีราศพระบาทและลิลิตทศพร**. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ธนิต อยู่โพธิ์, 2524. **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ**. กรุงเทพฯ: มิตรสยาม.
- เถียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552. **ตำนานพระเจ้าเสียบโลก: การศึกษาพื้นที่สังคมและวัฒนธรรมล้านนาภูมินาม ตำนาน ผู้คน**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2548. **ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- _____, 2555. **โครงการวรรณกรรมตำนาน**. สนับสนุนการวิจัยงบประมาณเงินแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2555 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- _____, 2556. “จากธรรมชาติถึงธรรม: มติพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในตำนานพระธาตุของคนไทย.” ใน **กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม**. (หน้า 41-74). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์, 2554. **ไขคำแก้คำแพง พินิจวรรณกรรมไทย-ไท**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2521. “บทนำเสนอ,” ใน **ตำนานอุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนม**. (หน้า 4-24). กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ภัทรพร สิริกาญจน และ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2540. **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน, 2521. **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 14**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- _____, 2556. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: นานามีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

ศรีศักร วัลลิโภดม, 2533. แอ่งอารยธรรมอีสาน: แฉหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____, 2560. พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.

ศิริพร ณ ถลาง, 2552. ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9, 2542. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

อนันท์ กาญจนพันธุ์, 2548. ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม. กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.

